

TÜRK EDEBİYATI'NDA HİLYE VE CEVRİ'NİN "HİLYE-İ ÇÂR YÂR-I GÜZİN"İ

Abdulkadir ERKAL*

Divan Edebiyatı'nın dinî türlerinden olan Hilye, peygamberimizin fizikî özelliklerini anlatan manzum-mensur eserlerdir. Kelime manası olarak: "Güzel sıfatlar, süs, ziynet, cevher, güzel yüz, kılıncın sapındaki veya kınındaki ziynet, suret, hey'et, görünüş"¹ anlamına gelen hilye, Peygamber Efendimizin fizikî görünüşünü anlatan eserlere isim olmuş ve bu anlamıyla da özdeşleşmiştir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde; "Hz. Muhammed'in şekil ve şemâli, yazılı levha"² şeklinde tanımlanarak, önceki anlamları ikinci sırada kalmıştır. Hilyelerde Hz. Muhammed'in göz ve saç rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması, sesinin tonu, belli başlı tavrı, bedeni ve diğer maddi özellikleri belirtilir.

Hilye'nin klasik metinlerdeki orijinali "halk"tır. İlk devir İslâm alimlerinden İbn Sa'd ve Tirmizi eserlerinde bölüm başlığı olarak "*Halku Rasulillah*" tabirini kullanmışlardır. Kadı İyaz (Şifa, s.43) ve Amiri (Behce II, s.183) gibi şemâil müellifleri de hep "halk" tabirini tercih etmişlerdir. Bunun dışında 'hilye' karşılığında "Şemâilü'n-Nebevi" ve "Evsafü'n-Nebi" gibi tabirler de yer yer kullanılmıştır.³

İlim, kültür ve sanat dilinde, kelimenin hakiki manalarından çok mecazi anlamlarını kullanılmak sureti ile ifadede derinlik ve zenginlik sağlama yoluna gidilmiştir. Nitekim bizim klasik metinlerimizde Hz. Peygamber'in bu yönü hep "hilye" kelimesiyle ifade edegelmiştir.⁴

Hilye'nin Doğuşu ve Kaynağı:

Terim anlamında hilyeler 'şemâil'lerden doğmuştur. Daha geniş bir manada kullanılan şemâil, vücut yapılarının yanında Peygamber Efendimizin güzel ahlakından, hal ve hareketlerinden, tavır ve davranışlarından bir bütün olarak O'nun şahsi ve hususi hayatından bahsetmektedir.⁵ Hilyelerde konu şemâile göre daha

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Uzmanı

¹ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, İstanbul 1990.

² Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1998.

³ Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde N'at, TDVY, Ankara 1993, s.207.

⁴ Ali Yardım, Peygamberin Şemâli, İstanbul 1998, s.46.

⁵ Ali Yardım, "Hilye-i Saadet, Peygamber Efendimizin Yaratılış Güzellikleri", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl 7, Sayı:4, İzmir 1978, s.15.

dardır. Her şemal aynı zamanda bir hilye olmasına rağmen, fakat her hilye tam bir şemal değildir.

Gerek hilye ve gerek şemal olsun peygamberimizle ilgili kitapların kaynağını hadisler oluşturur. Hazreti Muhammed hayatta iken O'nu tanıtan sözlü tasvirlerle ihtiyaç duyulmuyor ve buna gerek görülüyordu. Hazreti Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlarda bir peygamber hasreti başlamıştır. Bir başkası vasıtasıyla Müslüman olup Hazreti Peygamberle görüşmeye fırsat bulamamış kimseler ile Asr-ı Saadet döneminin çocukları, büyük bir fırsatı kaçırmış olmalarının hasretini duymakta idiler. Bu İslâmın ikinci neslinden olanlar her fırsatta, birinci nesilden olanlara Hazreti Peygamber'in şeklini sormuşlardır. Bu tür sorulara verilen cevaplar zengin bir bilgi birikimini meydana getirmiş olup, bu sözlü tavsiflerin her birine hilye adı verilmiştir.⁶

Hazreti Peygamber'in hilyesi hakkında bilgi veren ashabın sayısı oldukça fazladır. Bunlar içinde en önemlileri şunlardır: Hz. Ali, Hz. Aişe, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Berâ b. Azib, Hind b. Ebî Hâle , câbir b. Semüre, İbn Abbâs, Ebû't-Tufeyl, Ebû Ümâme, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Büreyde, Ebû Cühayfe, Addâ b. Hâlid, Huzeym b.Fâtik, Hâkim b. Hizâm, Ümmü Ma'bed.⁷

Anlatılan fiziki özelliklerin kimi uzun, kimi de kısadır. Her biri görebildiği ve ifade edebildiği şekilde anlatmıştır. Anlatılan özellikler değişik kişi ve değişik zamanlarda ifade edildiği için farklılıklar göstermelerine rağmen, birbirini tamamlayan görüntüleri andırmaktadırlar. Hilye metinlerinde, genellikle Peygamber Efendimizin tarifi imkânsız güzelliği anlatılmaya çalışılmış ve O'nun bütün gerçeği ile anlatamamanın sıkıntısı çekilmiştir. Yani Hazreti Peygamber mutad kelimelerle anlatılmamıştır. O'nu anlatmak için âdeta özel kelimeler icad edilmiştir.

Hilye Etrafında Oluşan İnançlar:

Bilindiği gibi semavi dinlerde canlı varlık resmi yapma geleneği yoktur. Din, resim yapmayı yasaklamıştır. Sadece Hıristiyanlığın bir mezhebi olan ortodokslukta 'ikon' denen, Hz. İsa'yı, Meryem Ana'yı, teslisi ve azizleri temsil eden hem kilisede hem de evlerde bulunan resimler kutsal sayılmıştır.

Başlangıçta tevhid inancına dayandığı halde, önce kutsal kişileri tasvir etmek gayesiyle yapılan resimlerin sonunda nasıl putlaştırıldığı, Hıristiyanlığın böylece müşrik geleneklerine nasıl döndüğünü bildiği için Hazreti Peygamber bu hususta çok hassas davranmıştır. Bilhassa camilere tasvir mahiyetindeki resimlerin sokulmaması, tevhid inancının bugüne kadar saf olarak gelmesini sağlamıştır.⁸

⁶ Ali Yardım, a.g.e., s.47; İskender Pala, Hilye-i Saadet, s.3-7.

⁷ Ali Yardım, a.g.e., s.47; Numan Külekçi, Hakanî Mehmed Bey, Hilye, Atatürk Üniv.

Eğitim Fak. Yay. Erzurum 1988, s.7; İskender Pala, a.g.e., s.16.

⁸ Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, İstanbul 1993, s.38.

Dinî disiplinleri Hazreti Peygamber'in resimle tasvirine izin vermeyince, O'nun sözlü tasvirlerini kâğıda yazıp cebinde taşıma veya levhalaştırıp evlerinin en çok görünen yerine asma yoluna gitmişlerdir. Hilye-i Saadet levhaları, Peygamber Efendimizi'in çerçeveletilmiş resm-i mübârekleri yerine konunca, bunun etrafında da bir kısım inançlar oluşmuştur. Hilye-i Saadetin bulunduğu evde; huzur, mutluluk ve bereket olacağına; bulunduğu evi yoksulluktan, üzüntüden, sıkıntıdan ve bütün kötülüklerden, özellikle de hırsızdan ve yangından koruyacağına dair inançlar bunlar arasındadır.⁹

16. asrın sonlarında Sultan III. Mehmed devrinde Celâlî isyanlarının verdiği huzursuzluğun hâlâ sürdüğü bir devirde yazılan *Hilye-i Hâkânî* bu inançların bir kısmını dile getirmiş bulunmaktadır. Bu eserin 158-166. Beyitleri bu konuya ayrılmıştır.

Olduğu hânede fakr u gam u bîm
Olmaya girmeye şeytân-ı racîm (162)

Yakın tarihte ev, dükkân ve iş yerlerinde Hilye-i Saadet levhalarının bulunması bir gelenek haline gelmiştir.

Hilye'nin Edebiyata Yansıması:

Şemâil ve hilye özelliği gösteren bölümlere önceleri siyer ve magazi kitaplarında rastlanmaktadır. Ancak şekil ve yapı bakımından asla tam bir şemâil ve hilye kompozisyonu arzetmezler. İslâmî edebiyatta bu konudaki ilk eser İmam Tirmizi'nin *Eş-Şemâilü'n-nebevîyye ve'l-hasa'ilü'l-Mustafaviyye* adlı kitabıdır. Edebi ve sanat endişesi tanınmadan yazılan bu esere daha sonraki yıllarda şerhleri yazılır. Hatta bu esere yazılan şerh ve haşiyeler, İslâmî edebiyatta oldukça önemli yer tutar. Şemâil-i Nebi genel adıyla bilinen bu eserlerden başka İmam Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*, Hâfız İsfahânî'nin *Tarih-i İsfahan* adlı eseri Cemâleddin Hâfız Abdurrahman'ın *Vefâfi'l-fezâil-i Mustafa* ve Kadı İyâz'ın *Şifâ-yı Şerif* adlı eserleri bu türün belli başlı kitapları arasında sayılır.

İran edebiyatında şemâil veya hilye kitabı yazılmamıştır. Biraz da şiiilik sebebiyle olsa gerek hiçbir İranlı şair bu konuda kalem oynatmamıştır.¹⁰ Buna karşılık Türk edebiyatı başlı başına bir hilye türünü ortaya koymuş ve başarılı örnekler vermiştir. Türk edebiyatında hilye türü tıpkı mevlid ve mirâciye gibi çok özel bir yere sahiptir. Osmanlı döneminde İslâm edebiyatlarının şemâil kitapları konuları daraltılarak daha edebî ve sanatkârane bir yapıya büründürülmüştür.

⁹ Ali Yardım, a.g.e., s.61.

¹⁰ İskender Pala, a.g.e., s.3.

Türk edebiyatında ilk hilye kitabını Hakanî kaleme almıştır.¹¹ 1598 tarihinde yazılan bu eser Türk edebiyatının şaheserleri arasına girmiştir. 724 beyitlik¹² küçük bir mesnevi olan Hilye-i Hakanî'ye daha sonra gelen şairler tarafınca nazireler yazılmıştır. Hatta Süleyman Çelebi'nin Mevlidi gibi halkın takdirine mazhar olmuş mübarek eserler arasına dahi girmeye başarmıştır.

Halk tarafından büyük bir beğeniyle karşılanan Hakanî'nin hilyesinden sonra Türk edebiyatında bir hilye furyası başlamıştır. Yazılan hilyelerin büyük bir çoğunluğu 'nin eserini örnek alarak manzum ve mensur olarak eserler vermişlerdir.

Hakanî'den sonra yazılan hilyelerden en önemlilerinden olan Cevri'nin hilyesidir. Cevri Hakanî'yi örnek almakla birlikte ondan farklı olarak Peygamber Efendimizin hilyesi yerine dört halifenin hilyesini yazmayı daha uygun görmüştür. Bunun sebebi olarak Hakanî'nin hilyesinin halk arasında fazla beğenilmesi ve aynı türde yazılacak hilyenin fazla değer görmeyeceği dolayısıyla konuyu kaydırıp halk tarafından beğenilmesini sağlamak ve halifelerin hilyesini yazarak bir ilki başarmaktı. Cevri'den sonra gelen şairler de aynı kaygıdan dolayı hilyenin konusunu sürekli farklı alanlara çekmişler, aynı konuda yazmamaya dikkat etmişlerdir. Bir şairin gölgesi altında kalma korkusu şairlerin farklı alanlarda hilye yazmalarına itmiş ve hilye türünün türünlerini zenginleştirmiştir.

Hâkânî ve Cevri'den sonra en önemli eser Neşâti'nin *Hilye-i Enbiyâ*'sıdır. 184 beyit olan eser Cevri'ninki gibi kısa ve sade bir eser hüviyetindedir. Birçok peygamberin on-onbeş beyit içinde genel fizikî özelliklerini tasvire çalışan şair bunları oldukça sadî bir üslup ve basit bir eda ile nazmetmiştir.¹³ İlk defa Şeyh Vasfi tarafından eski harflerle bastırılan eser, Sadettin Nüzhet Ergun tarafından da Neşâti'nin Divanı'nın sonunda yeni harflerle yayınlanmıştır.¹⁴ Neşâti eserinde 14 peygambere yer vermiş ve Hz. Ademin hilyesini tasvir eden ilk şair olmuştur.

17. yüzyıl şairlerinden olan Atâyî'nin *Hilyetü'l-Efkâr* adlı bir mesnevisi olduğunu Ağâh Sırrı Levend'den öğreniyoruz. Atâyîden söz eden kaynakların büyük

¹¹ Hakanî'nin hilyesi hakkında günümüze kadar üç ayrı çalışma yapılmıştır. Bunlar: Numan Külekçi, Hakanî Mehmed Bey Hilye, Erzurum 1988; İskender Pala, Hilye-i Saadet, Ankara 1991, Mehmet Atalay, "Hakanî ve Hilyesi I-II", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S.1, Elazığ 1991, s.2949, 53-58. adlı çalışmalarıdır.

¹² Hilye-i Hakanî Mesnevisi beyit sayısı hakkında yapılan üç çalışmada da farklıdır. Numan Külekçi'nin incelemesinde 717, Mehmet Atalay'da 724 ve İskender Pala'da da 712 beyittir.

¹³ Bayram Ali Kaya, Neşâti, İstanbul 1998, s.43.

¹⁴ Neşâti'nin hilyesini yayınlayanlar sırasıyla şunlardır: Şeyh Vasfi, Neşâti, Hilye-i Enbiya, Alem Matbaası, İstanbul 1312; Sadettin Nüzhet Ergun, Neşâti, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1933; Mahmut Kaplan, "Neşâti'nin Hilye-i Enbiyası", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S. 2, s.149-166; Ali Bayram Kaya, 17. Yüzyıl Divân Şairlerinden Neşâti, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Hilye-i Enbiyası'nın Tenkidli Metni, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1991.

bir çoğunluğu Atâyî'nin hamsesinden söz ederler. Fakat Hamse'nin beşinci mesnevisinin hangisi olduğu meselesi uzun süre karanlıkta kalmıştır. Bu meseleyi bütün ipuçlarını sistemli bir şekilde gözden geçirerek Agâh Sırrı Levend çözmüş, hem Atâyî'nin Hamse'sinin varlığını hem de beşinci mesnevinin *Hilyetü'l-Efkâr* olduğunu kanıtlamıştır.¹⁵ 110 beyitten oluşan eser sadece giriş bölümünden ibarettir. Agâh Sırrı Levend, eserin tam metninin bir gün mutlaka ortaya çıkacağını ümid etmişse de¹⁶ halen daha bu eserin tam metni ortaya çıkmamıştır.

Hakanîyle başlayıp günümüze kadar yazılan hilye türü eserler ise şunlardır: Vecdî Ahmed Efendi, *Hilyetü'l Evliyâ ve Ravzatü'l-Asfiyâ*; Cevri İbrahim, *Hilye-i Çehâr Yâr-ı Güzin*; Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, *Hilye-i Enbiyâ*; Neşâti Ahmed Dede, *Hilyetü'l-Enbiyâ*; İbrahim Vahdî Efendi, *Tevşihü't-Takvîm fî Şerh-i Hilye-i Resûli'l-Kerim*; Ahmed bin Receb-i İstanbulî, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerh-i Hilyetü'l-Muhtâr*; Süleymân Nahifî, *Hilyetü'l-Envâr*; Sahfî, *Hilye-i Eimme-i Erbaa*; Arif Süleyman Bey, *Nazire-i Hakanî*; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Hilye-i Nebeviyye ve Hulefa-yı Erbaa*; Ahmed Şemsi-i Halveti, *Hilye-i Şerife*; Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi, *Hilye-i Şerife*; Abdülvahhab Dursun, *Hilye-i Şerife*; Müfti Abdulgaffar Efendi, *Hilye-i Enbiyâ*; Mustafa Bosnavî, *Hilye-i Nebeviyye*; Atâyî, *Hilyetü'l-Efkâr*; Selimî Dede, *Hilye-i Şerife*; Nesimî Mehmed Efendi, *Hilye-i Enbiyâ*; Bakayî Abdulbaki bin Dursun, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Çehâr Yâr-ı Güzin*; Mehmed Emin Gerçekler, *Hilye-i Fahr-i Alem*.¹⁷

Bunların dışında ayrıca Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıtas-ı Enbiya* isimli ölümsüz eserinin dördüncü cüzünde "Bazı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye" başlığı altında edebi bir üslubla kaleme aldığı "*Hilye-i Saadet*", kendisinden sonra gelenler tarafından olduğu gibi iktibas edilmiştir.¹⁸

Hicri 1293 yılında Şeyh Halil Hilmi Efendi tarafından yayınlanan *Hilye-i Manzume-i Enbiya* isimli eser ise antolojik bir özelliğe sahiptir.¹⁹ 332 beyitten oluşan eser, Cevri ve Neşâti'nin hilyelerinin birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Sebeb-i telif bölümünde Hilmi Efendi hilye şairlerinden bahsettikten sonra önemli olan iki hilyenin bir arada bulunması halkın daha faydasına olacağı inancıyla yaptığını ifade etmektedir.

Cevri'nin Hilye-i Çehâr Yâr-ı Güzin'i

Cevri İbrahim Çelebi'nin şöhretin en yaygın eserlerinden olan "Hilye-i Çehâr Yâr-ı Güzin" 145 beyitten ibaret küçük bir mesnevidir. Şair eserin yazılışı için ayrıca 22 beyitlik bir tarih söylemiştir.

¹⁵ Agâh Sırrı Levend, Atâyî'nin Hilyetü'l-Efkârı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948.

¹⁶ Agâh sırrı Levend, a.g.e., s.29.

¹⁷ Bu listeye Şemail başlığını taşıyan eserler dahil edilmemiştir.

¹⁸ Ali Yardım, a.g.m., s.15.

¹⁹ Şeyh Halil Hilmi Efendi, Hilye-i Manzume-i Enbiya, 1293, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı No: 5360.

Minnet Allahâ kim bu abd-i fakir
Ya'ni Cevrî-i kem-terîn ü hakîr

Sıdk-ı pâk ü hulûs-ı niyyet ile
İzzet ü ihtirâm u rağbet ile

Yazup oldum bu nüshaya mâlik
Sa'y ile menzile irtür sâlik

Yazılıp çünkü oldu nüsha temâm
Vakt-i tahrîrin eyleyüp i'lâm

Didi târihini bu abd-i za'if
*KELİMÂT-İ ÇIHÂR-YÂR-İ LATİF*²⁰
1040

Son beyitten anlaşıldığına göre eserin yazılışı H.1040/ M.1630'dur. Feilâtûn Feilâtûn feilûn kalıbıyla yazılan eser, Münâcat (1-10), Na't (11-20) ve Mukaddime (21-30)'den sonra dört büyük halife Hz. Ebubekir (31-56), Hz. Ömer (57-81), Hz. Osman (82-107), Hz. Ali (108-135)'nin hilyeleri ve Hatime(136-145) bölümlerinden meydana gelmektedir.

Cevri, Hâkâni'nin Hilyesi'nden ilham alarak ve ona gıpta ederek hilyesini yazmış ve Hâkâni'yi tamamlamıştır.

Bundam akdem-i Hâkâni
Sûret-i ma'niye virmiş cânı (21)

Olmış ol şâ'ir-i pâkîze-edâ
Nâzım-ı Hilye-i mahbûb-ı Hûda (22)

Bulmuş ol devlete isti'dâdı
Hilye nazmında anılmış adı (23)

Eser-i mu'cize-i medh-i resûl
Eylemiş anı müselleme makbûl (24)

²⁰ Hüseyin Ayan, Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Atatürk Üniv. Fen Edeb Fak. Yay, Erzurum 1981, s.283.

Cevri'nin Hilye-i Çar-yar-ı Güzin'i Türk Edebiyatında yazılan ikinci; Peygamber Efendimiz'in dışındaki kişiler için yazılan ilk hilye örneğidir.

HİLYE-İ ÇEHĀR YĀR-I GÜZİN

- 1 Minnet Allah ki bir veche kemāl
Ādeme kıldı ʿiṭā ḥüsn ü cemāl
- 2 Şekl-i zībāsını bī mişl ü nazīr
Eyledi levḥ-i vücūda taşvīr
- 3 Kalem şun^c-ı bediü^cl-eşeri
Çekdi çün naqş-ı vücūda beşeri
- 4 Virdi pīrāye yedi kudret ile
İtdi zībinde anı ḥikmet ile
- 5 Halk idüp aḥsen-i taqvīm üzre
Yazdı ʿünvānını ta^czīm üzre
- 6 Eyleyüp ʿizzet ü şānın a^clā
Didi ḥaqqında anuñ *Keremnā*²¹
- 7 Ādeme virdi ʿaceb ferr ü bihi
*Ḥalaḳ Allahu ʿalā şūretihī*²²
- 8 Geldi bu şūret ile çün Ādem
İtdiler secde melāik ol dem
- 9 Hem idüp lāyık ʿizzet biz^c-zāt
Vechini vechine kıldı mir^cāt
- 10 Hābbezā kudret-i ḥaḳ Celle Celāl
Hābbezā şun^c-ı Ḥudā-yı mütē^cāl

²¹ *Keremnā*: “Ve lakad keremnā beni ādeme” Biz Ademoğullarını (öbür yaratıklardan) üstün kıldık. K.K. İsrā 70.

²² *Ḥalaḳ Allahu ʿalā şūretihī*: Allah (onu) kendi suretinde yarattı. H. Şerif.

Der Na^ct-ı Beni ^cAleyhü^s-Selât-ı Vesselâm

- 11 Yaraşur bulsa bu nazm-ı ğarrâ
Na^ct-ı peygamber ile fer ü behâ
- 12 Hilye-i pîrâye-i cemâl-i ma^cnâ
Şüret-i ârâ-yı kemâl-i ma^cnâ
- 13 Cevher-i âyine-i hüsn-i ezel
Pertev-i nûr-ı Hüdâ ^cazze ve cell
- 14 Zînet-efzâ-yı serâ-yı imkân
Revnâk-efrûz-ı rivâk dil ü cân
- 15 Serv-i bî-sâye-i bostân-ı vücûd
Nağş-ı pîrâye-i eyvân-ı vücûd
- 16 Aḥmed-i mürsel ü maḥbûb-ı Hüdâ
Ki odur bî-bedel ü bî-hem-tâ
- 17 Yoğudı aña melâḥatde ^cadîl
Ene emlahu bu söze oldı delîl²³
- 18 Kendi ḥüsnünden idüp aña naşîb
Eyledi Ḥaḳ anı kendine ḥabîb
- 19 Şifâtı oldı şafâ-yı dil ü cân
Hîlyesi ḥırz-ı beḳâ-yı imân
- 20 Levḥ-i evşâfına tâ rûz-ı kıyâm
Ola pîrâye teḥiyât-ı vesse lâm

²³ *Ene emlahu*: Ben yaratılmışların en güzeliyim.

Der Mukaddime

- 21 Bundan aqdem qalem-i Hākānī
Şüret-i ma'niye virmiş cānı
- 22 Olmuş ol şā'ir-i pākīze-edā
Nāzım-ı Hīlye-i maḥbūb-ı Hudā
- 23 Bulmuş ol devlete isti'dādı
Hīlye nazmında añılmış adı
- 24 Eşer-i mu'cize-i medḥ-i resül
Eylemiş ānı müselleme maḥbūl
- 25 Resm-i inşāfı idenler icrā
Olmasa aña muḥallid evlā
- 26 Līk ben ḡıḃta idüp bu eşere
Şevḡum artardı getirsem nazara
- 27 Şükr ü minnet baña da bu yüzden
Feyz-i cüd eyledi zü'l-faẓl u minen
- 28 Çār-ı yāruñ şıfat u hey'etini
Yek-be-yek hīlyesini şüretini
- 29 Cem' idüp bir yere tertīb itdüm
Lafz u ma'na ile terkīb itdüm
- 30 Nazm idüp ānı bī-ḡadri'l-imbān
Eyledüm hīlyelerin şerḥ ü beyān

Hīlye-i Çār Yār-ı Peyḡamber
Nazm-ı Cevri-i Meḡdemet-i Güster

Kâne Ebubekri (r.a.) reculen, tavîlen ,nahîfen, hafîfe^cl-laħmi ebyze, hafîfe^cl-^carzeyni, ma^crûfe^cl-vechi te^cti el-cebheti ^ca^cire^cl-^cayneyni ^cari^ci el-aşabi^ci yehżibu bi^cl-ħina^ci ve^cl-ketemi lâ yestemsikü niţākahu hattâ yesterħi^c en haķvihi²⁴

- 31 Naķl eyle böyle olundu taķķiķ
Hilye-i ħazret-i şadık-ı ^caķiķ
- 32 Hilyesin vaşf iden erbâb-ı süħân
Başlamış ķâmet-i mevzûnundan
- 33 Ya^cni itmişdi anuñ şun^c-ı Ĥudâ
Ķâmet-i sedre ħurâmân-ı belâ
- 34 Serv idi gülşen-i şıdķa ol ķad
Ger tavîl olsa degil müsteb^ced
- 35 Mescid-i dîne iden ânı imâm
Ķâmetin itdi sûtûn-ı İslâm
- 36 Teni olmuşdı o ķâmetle nahîf
Öyle zan eyleme kim ola za^cyîf
- 37 O neħâfetle o belâ-yı ķâmet
Yaraşık merd idi şâhib-i kuvvet
- 38 Az idi leħm-i laţîf bedeni
İtidâl üzre idi şeħm-i teni
- 39 Vechinüñ olmuş idi levni sefid
Reşķ iderdi aña nûr-ı ħurşîd
- 40 Hem daĥi olmuş idi vechi laţîf
Rîşinüñ cânib-i bâlâsı ħafîf
- 41 Hem daĥi böyle olundu taķķiķ
Ki ola ruĥlarınıñ cildi raķiķ

²⁴ Uzun boylu, ince, hafif, zayıfımsı, beyaz tenli, dar omuzlu, ünlü bir simaya sahip, açık alınlı, gözleri benli, parmaklarının üstü kılsız, saçlarını kına ve çivit otu ile boyayan, belinin kemerini kalçası sarkmayacak şekilde sıkmayan fiziki yapıya sahip birisi idi.

- 42 Didiler vaşf-ı cibînde kibâr
Meşriq-ı şubh-ı hidâyet-i aşâr
- 43 Şun^c-i üstâd bediü'l-hikmet
Alınm itmişdi muhaddebi hey^cet
- 44 Görseñ ol cebhe-i pür-nürî eger
Zan iderdüñ ki ola cürm-i kamer
- 45 Nür ile tutsa no^cla meydânı
Şanki hurşîd idi ol pişâni
- 46 Kâse-i çeşmi ^camîk olmuş idi
Nür ile bâşarası tolmuş idi
- 47 Şûret-i gaybdan ol çeşm-i güzîn
Merdümin itmişidi dūr-nişîn
- 48 Ol iki ^cayn-i kerâmet-i başarı
Halka eylerdi keremle nazarı
- 49 Vaşf-ı engüştini yazdıkdâ kalem
Böyle hal eyledi bu ^cukdeyi hem
- 50 O mefâsil ki komuş anda celîl
Eylemiş lehmini gayetde kalîl
- 51 Her benâni kalem-i kudret idi
O mefâsil kirih-i hâlet idi
- 52 Zînet-i hilye iderdi her dem
Hilye-i pākini hannâ vü ketem
- 53 Şubh-ı şâdıq gibi ol riş-i sefid
Şafaq-ı surh ile olurdu bedîd
- 54 Dañi ol merd-i kerâmet-peyvend
Eylemezdi kemerin muhkem bend

55 Mûy idi şan bedeninde o miyân
Kâh olurdu kemeri bâr-ı girân

56 Eylemişde o kerîmü'l-aḥlak
Kemer-i tâ'at Mevlâ-yı niṭâk

Kâne °Ömeru (r.a.) şedîde°l-edemeti ve °aleyhi°l-ekşerün, ve kîle innehu kâne emhaḳa kâne ṭivâlen cesimen eşle°e, şedîde°ş-şele°i, ḥafîfe°l-°ânzeyni, şedîde°l-ḥümreti fi°l-°ayneyni, kâne kesse°l-liḥyeti, a°sara ve eysere şâre bihâ keşîre°ş-şî°ri fî eṭrâfihâ şubbeten²⁵

57 Vaşf iden ḥilye-i pâk-i °Ömeri
Virdi şihḥatle bu yüzden ḥaberi

58 Ki ola gâyet ile künd-i mekûn
Ḥabbezâ şun°-ı Ḥudâ-yı bî-çün

59 İḥtîlâf eylediler bunda kibâr
Ekşeri virdi bu kavî üzere ḳarâr

60 Hem dinilmiş ki o vech-i rûşen
Ola revnaḳ-şiken vech-i leben

61 Reng-i ruḥsâr-ı bahâr-efrûzı
Dînüñ olmuşdı gül nevrûzı

62 Anuñ itmişdi ḥüdâvend-i celîl
Sidre-i ḳadrini mevzûn u ṭavîl

63 °İlm-i dîn-i mübîn idi evḳad
Zıllı olsa no°la memdûd-ı ebed

64 İtdi çün maşlaḥat-ı dîne ḳıyâm
Ser-firâz oldu livâ-yı İslâm

²⁵ Büyük çoğunluğun rivayetine göre karayağız, bazılarına göre ise aşkın bir cilde sahipti. Uzun boylu, iri yapılı, saçları dökük, dar omuzlu, kızıl gözlü, sık sakallı, genel olarak kızıl bir deriye sahipti.

- 65 Hem bu kâmetle cesâmetli idi
Yâl u bâl ehli şalâbetli idi
- 66 Bu mehâbetle görünse her bār
Andan iblīs o dem eylerdi firār
- 67 Bu muḥakkak ḥabere itme gümān
Ki kaçır zıll-ı °Ömerden şeytān
- 68 Nakşına diḳḳat iden böyle didi
Müydan pīş seri sâde idi
- 69 İki yanında katı az idi ḳıl
Her biri eyler idi müşki ḥecil
- 70 İki °arızları olmuşdı ḥafif
Böyle mevsüfdur ol zāt-ı şerif
- 71 °Arızı āb-ı ruḥ-ı °izzet idi
Levn-i şāfi leben-i cennet idi
- 72 Daḫi itmışdı dü çeşmin kudret
İki yâḳūt-ı şedidü'l-ḥamarat
- 73 Eylemiş sâḳī-i şahbā-yı kadir
İki çeşmin iki la°lin sāḡır
- 74 No°la surḥ oldu ise çeşmi müdām
Mesti di cām-ı muḥabbetle tamām
- 75 No°la surḥ olsa o çeşm-i gügün
Ḥavf-ı Ḥaḳ dā°im iderdi pür ḫün
- 76 O meḥāsın ki aña zīnet idi
Deste-i yâsemen behcet idi
- 77 Beñzemez aña reyāḫin-i cihān
Dinilirse no°la reyḫān-ı cinān

- 78 Eylemişti iki destin Yezdān
Şun^c-i hikmetle ^camelde yeksān
- 79 Rast-girdār idi ol hūb-ı etvār
Bir idi aña yemin ile yesār
- 80 Sebletinde var idi keşret-i mū
Sünneti itmiş idi ^cadet ü hū
- 81 Hem dimiş şāribinūñ vaşşāfi
Humrete mā^cil idi etrāfi

Kāne ^cOşmānu (r.a.) reb^ceten, ḥasene^cl-vechi, raķīķe^cl-beşereti, keşire^cl-liḥyeti, esmere^cl-levni, keşire^cş-şiri daḥme^cl-kerādisi, be^cidum-mābeyne^cl-menķibeyni, ve yeşüddü esnānehu bi^cz-zehebi, şiruhu ḳadkesā zirā^ceyhi müşrife^cl-enfi, min ecmeli^cn-nāsi, lehü cemmetün esfelü min üzüneyhi²⁶

- 82 Hilye-i pāk-i laṭif-i ^cOşmān
Oldı bu vechle taḥķiķ ü beyān
- 83 Vasatı^cl ḳāme idi ol dānā
Ḥayr-ı maḥza olsa no^cla ser-tā-pā
- 84 İtidāl üzre idi ḳaddi tamām
Bir sehi serv idi mevzūn endām
- 85 Gülbün-i cennet idi ol ḳāmet
Ravza-i dne virirdi zinet
- 86 Hem dimişler o güzün-i beşere
Ḥüsnü^cl-vech ü raķiķü^cl-beşere
- 87 Gül ruḥsārı ter ü ḥurrem idi
^cİrk-ı şerm ü ḥayā-i şebnem idi

²⁶ Orta boylu, güzel yüzlü, ince tenli, gür sakallı, esmer renkli, gür saçlı, iri kemikli, dişleri altın kaplamalı, vücudu bilhassa kolları kılla kaplıydı. Uzun burunlu, insanların en güzeli ve saçları kulaklarını aşacak şekilde uzundu.

- 88 Gerçi kim ol gül gülzâr-ı hayâ
Hende itmezdi edebden amâ
- 89 Bir güler yüzli server idi
Hüsni dünyâyı esîr eyler idi
- 90 Hem olup lihyesinüñ müyü keşîr
Aña âşufte idi müşk-i °ebir
- 91 Eylese rîşine hinnâ-i hizâb
Çemen-i hüsni olurdu şādād
- 92 Esmerü°l-levn idi ol vech-i haesn
Cümle elvândan odur mustâhsen
- 93 Dâ°im olmuşdı o vech-i pür-nür
Bürka°-i şerm-i hayâda mestür
- 94 Edebinden nazâr itdükçe aña
Kudsıyân eyler idi istihyâ
- 95 Tavr-ı âdâbına virmişid karar
Hilmine zîveri di fer ü vaqâr
- 96 Gerçi gâyet çok idi müy-yı teni
Nür idi zulmet içinde bedeni
- 97 Cürm-i hurşid idi ol cism-i sefid
Müy olmuşdı şua°ı hurşid
- 98 Kuvvet-i şun°ı hüdâvend-i kadîm
Her ser °azmini itmişdi °azîm
- 99 Dağı olmuşdı bî-takdîr-i mecîd
İki düşânesi mâbeyni be°id
- 100 Bend-i insâni idi şed-zeheb
Aña maşşüş idi bi tavr-ı °aceb

- 101 Cümle za'f üzere olan dişlerini
Ya'ni ol derc-i hüküm-i gevherini
- 102 Eyleyüp rişte-i zerle beste
Böyle nuṭṭ eyleri di peyveste
- 103 Cümle dendānı idi ḥaşılu bu
Tār-ı zerine dizilmiş lu'lu
- 104 Görüntürdi aña itseñ nazarı
Vech-i pākinde nişān-ı cederi
- 105 Cā-be-cā bağ-ı ruḥunda bu eṣer
Ḥüsnüne virmiş idi zīnet ü fer
- 106 Mū-yı bāzusın iderdi mestür
Vaşfı bu resme olunmuş mestür
- 107 Tār-ı kisvesi inüp güşene tā
Sünbül olmuşdı gül üzere güyā

Kāne °Aliyyun (r.a.) ādeme şedīde°l-edemeti, akraba ilā el-kaşri mine°t-
tūli keşire°ş-şe°ri ve°l-liḫyetuhu °aridun ve eşferu, eşla°e, ḥasene°l-vechi, °azīme°l-
batni, mā°ilün ile°s-semni, ed°ece°l-°ayneyni, °uruḍu°m-mābeyne°l-menkibeyni lā
yebīnu °aḍudun min sā°idihi, şeşne°l-keffeyni, °azīmü°l-kerādisi, kāne izā meşā
tekeffā°a²⁷

- 108 Levḫ-i āyine-i vech-i ezeli
Maḥrem-i rāzını ya°ni °Ali
- 109 Bu şıfatlarla olunmuş taşvīr
İdeyüm şeklini naḫl u taḫrīr

²⁷ Karayağız, orta boylu, teni kıllı, geniş ve sarı sakallı, başı saçsız, güzel yüzlü, göbekli, şişmanımsı, siyah gözlü, avuç içi geniş, iri kemikli, boynu gümtüş bir ibriğe benzeyen, başının sadece arka kısmında saç bulunan ve kasık bir vaziyette yürüyen fiziki yapıya sahipti.

- 110 Anuñ itmişdi hekīm-i bîçün
Levn-i pākizesini gendüm-i gün
- 111 Vech-i pākin görüp erbāb-ı nazar
Kerem Allah-i Te'āli didiler
- 112 Dikkat olsa görünürdi nazara
Kāmeti tūldan aqreb-kaşra
- 113 Ki ne kūtāh idi ol qad ne derāz
Mu'tedil kāmet idi ol mümtāz
- 114 Hilyesi şerhin iden ehl-i hüner
Didi vaşfında °arız u eşfer
- 115 Gerçi hınā ile ol müzd-i güzin
Nice dem rīşini itdi tezyīn
- 116 Terk idüp şofıra bu ma' nāyı velī
Çekdi tezyīn-i meħāsından eli
- 117 Müydan yok idi başında nişān
Helf-i re' sinde idi şī'ri hemān
- 118 Hüsni' l-vech idi ol māh-ı cemāl
Hüblük bulmuş idi anda kemāl
- 119 No' la olsa şikemi pür hikmet
Var idi dā' iresinde vüs' at
- 120 Ol mübārek şikem-i pür envār
İsmine mā' il idi bir miqdār
- 121 Çeşm-i şīrānesi heybetli idi
Nazara-i pāki mehābetli idi
- 122 Ed' ecü' l-° ayn idi ol zāt-ı kerīm
Çeşminüñ olmuş idi cürmi ° azīm

- 123 Ya^cni kim ağı beyâz idi katı
Hem siyâhında da bil bu şıfatı
- 124 Yaşşı yağrınlı idi ol server
Sînesi olmuş idi pehnâ-ver
- 125 Hem olup sâ^cid ü bâzusu hâsen
Farğ olunmazdı biri birinden
- 126 Dağı keffini müleḥhem ter idi
Her biri bir yem-i pür-güher idi
- 127 Üstüḥ^vân beden-i şîr-i ḥudâ
Ekber ü a^czam idi ser-tâ-pâ
- 128 Heybetin görse eger Rüstem ü Sâm
Ḥavfından ol dem olurdu ser-sâm
- 129 Gerdeni sîm-i şıfat-ı şâfi idi
Gümüş ibriḳ diyen toḡrı didi
- 130 Şem^c-i kâfir idi ol perden
Câm^c-i dîni iderdi rüşen
- 131 Hem olurdu o ser-efrâz-ı cihân
Öñüne mil iderek yola revân
- 132 Her dem eylerdi tevâzi^cla kıyâm
Mütekebbir gibi itmezdi ḥırâm
- 133 Dâ^cim ol naḥl-i gülistân-ı şıfât
İ^ctidâl üzre iderdi ḥarekât
- 134 Eyleyüp vaz^cımı dervişâne
Meyli düşmüşdi bütün insâna
- 135 Şüretinde var idi nûr-ı Ḥudâ
No^cla meyl itse aña bây u gedâ

Hâtime

- 136 Cümle aşhâbı Resulullahuñ
O şehenşâh-ı felek dergâhuñ
- 137 Oldılar Çarh-ı Hudâya encüm
Rađıallahu Te'âli 'anhum
- 138 İtdiler ümmeti halka irşâd
Buldılar bu şerefe isti'dâd
- 139 Her biri pişrev-i meslek-i dîn
Her biri bedrağa-i râh-i yakîn
- 140 Her biri pîr ü sultân-ı rüsûl
Her biri ümmete hâdi-i sübûl
- 141 O sa'âdetlilerün hürmetine
Câhına rütbesine 'izzetine
- 142 Eyleyüp lutf-ı 'inâyet Mevlâ
İde Cevriye hidâyet Mevlâ
- 143 Aña şâyeste idüp gufrânı
Cümleden 'afv oluna 'isyânı
- 144 Ola dünyâda aña kân-ı şevâb
Medh-i peygamber ü âl u aşhâb
- 145 Kalem-i nâzım-ı pâkine nizâm
Virdi biñ ellide bu nazma hitâm

HİLYE HAKKINDA GENEL KAYNAKÇA

1-Kitaplar

A. Sırrı Levend, Atayî'nin Hilyetü'l-Efkârı, Ankara 1948.

Ali Bayram Kaya, 17. Yüzyıl Divân Şairlerinden Neşâti, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Hilye-i Enbiyası'nın Tenkidli Metni, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1991.

Ali Yardım, Peygamberimizin Şemali, İstanbul 1998.

İbrahim Bayraktar, Hz. Peygamberin Şemali, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 1987.

İskender Pala, Hilye-i Saadet, TDVY, Ankara 1991.

Numan Külekçi, Hakani Mehmed Bey, Hilye, Erzurum 1988.

2-Makaleler

A. Sırrı Levend, "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", TDAY-Belleten, s.35-80, Ankara 1972.

Ali Yardım, "Hilye-i Saadet, Peygamber Efendimizin Yaradılış Güzellikleri", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl:7, S.4, s.12-25, Ekim 1978.

Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, s.153-166, TDK Ankara 1983.

Mahmut Kaplan, "Neşati'nin Hilye-i Enbiyası", Yüzlüncü Yıl Üniv. Fen-Edeb. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.2, s.149-166, Van 1991.

Mehmet Atalay, "Hakani ve Hilyesi I-II", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S (1, 2), s.29-49, 33-58, Elazığ 1991.

Müjgan Cumber, "Şemal-i Şerife ve Hilye-i Saadet", Diyanet Dergisi, Özel Sayı, s.39, Ankara 1970.

Uğur Derman, "Yazı Sanatımızda Hilye-i Saadet", İlgı Dergisi, S.28, s.32-39, Ankara 1970.

3-Konu Alan Kaynaklar:

Ali Bayram Kaya, Neşati, İstanbul 1998.

Aslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yay, İstanbul 1995.

Büyük Türk Klasikleri, C.4, İstanbul 1986.

Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Na't, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1993.

Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, Rıza Koşkun Matbaası, C.2, İstanbul.

Hüseyin Ayan, Cevri, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Divanı, Erzurum 1981.

İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay. Ankara.

İskender Pala, Şiirler, Şairler ve Meclisler, Ötüken Yay. İstanbul 1997.

İslâm Ansiklopedisi, "Hakani" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.C.15, İst. 1997.

Tunca Kortantamer, Nev'izade Atayi ve Hamsesi, İzmir 1997.

Türk Ansiklopedisi, "Hilye" maddesi, C.19, s.246-247, MEB, Ankara 1971.